
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.28.2023.22>

UDK: 821.111.09-3-055.2 Madden D.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 13. VIII. 2022.

Prihvaćeno 2. X. 2022.

SANJA RADMILO DERADO

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

sradmilo@efst.hr

NEOLIBERALNA TEMPORALNOST ILI *HOMO ECONOMICUS* U VOLATILNIM VREMENIMA U ROMANU *TIME PRESENT AND TIME PAST* DEIRDRE MADDEN

Sažetak

Rad istražuje književno predočavanje fluidne neoliberalne temporalnosti u suvremenome irskom ženskom pismu na proznome predlošku *Time Present and Time Past* autorice Deirdre Madden. Svrha je rada utvrditi složenost suvremenih ekonomskih procesa koji su pogodili Irsku u posljednja dva desetljeća te utvrditi književne postupke kojima se ekonomski sadržaj predočava u književnoj prozi. Cilj je rada ukazati na subverzivnu dimenziju dijaloga suvremene irske ženske proze, s jedne strane, i sveprisutne logike kapitala, s druge strane. Rad utvrđuje kako se suvremeni *homo economicus* u ovoj prozi predočava s gledišta njegove nepripadnosti neoliberalnomu prostoru, odnosno iz pozicije izmještenosti iz društvenoga konteksta Irske u razdoblju kada nacijom dominira apstraktni diskurs financijalizacije. U konceptualno-teorijskome smislu analiza polazi od teorijskih postavki nove ekonomske kritike koja potvrđuje tijesnu povezanost nedokučivih ekonomskih procesa i sudbine pojedinca u njima s književnim predodžbama koje takve izvantekstualne procese istovremeno fikcionaliziraju i prokazuju. Konačno, rad utvrđuje kako roman *Time Present and Time Past* ukazuje na nestabilnost ne-

---

kih od temeljnih ekonomskih kategorija koje su zavladaile kolektivnim etosom Irske u novome mileniju, čime svjedoči o nužnosti ovakvih interdisciplinarnih istraživanja, kako za razumijevanje suvremenih ekonomskih paradigmi i njihovih interakcija s ljudskom zajednicom tako i za poimanje novih uloga suvremene ženske književnosti u njima.

Ključne riječi: Deirdre Madden; suvremena irska ženska proza; književne predodžbe neoliberalizma; neoliberalni subjekt; nova ekonomska kritika

Uvod

Čovjek i ekonomska kretanja usko su povezani od samoga nastanka ljudske civilizacije jer svako svjesno, djelatno ljudsko biće svakodnevno ulazi u niz ekonomskih odnosa na koje kao pojedinac utječe. Štoviše, mnoge ekonomske pojave, kako se tvrdi u leksikografskoj natuknici o ekonomskim znanostima, ovise o odlukama i ponašanju čovjeka, što dovodi do toga da odnosi među ekonomskim pojavama ne mogu biti deterministički (unaprijed određeni i poznati), nego samo stohastički jer podliježu određenoj vjerojatnosti, većoj ili manjoj, hoće li iz neke situacije proizići određeni ishod („Ekonomske znanosti“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje). Ponašanje pojedinca u određenim ekonomskim odnosima nije određeno samo objektivnim, vanjskim čimbenicima nego i ljudskom, subjektivnom interpretacijom tih činjenica. Osim na razini ekonomskih odnosa pojedinca s drugim subjektima u okružju ekonomija određuje različite aspekte životnih djelatnosti pojedinaca i na puno intimnijoj razini, obiteljskoj, partnerskoj ili, pak, poslovnoj, čime nerijetko svodi složene odnose na ogoljena pravila, statistike, trendove, formule i predviđanja.

Novija zbivanja u području globalne ekonomije, posebice financija i bankarstva, zorno su pokazala kako životna stvarnost u kojoj pojedinci svakodnevno donose manje ili više rizične odluke kako bi njima utjecali na druge pojedince oblikuje apstraktan krug utjecaja koji je u svojoj naravi fiktivan i nedokučiv. Drugim riječima, teško ga je prisposoditi bez pomoći alata koji pripadaju drugim poljima ljudske spoznaje. Književnost se u tome pogledu nudi kao nužan medij koji u svojim različitim pojavnostima nudi znatno složenije predočavanje ekonomskih

zbivanja nego što nudi čitav sklop nedostatnih ekonomskih znanosti zajedno. Tomu je tako jer je književna imaginacija iznimno podatan medij za povezivanje kulturoloških, društvenih i ekonomskih činjenica. Drugim riječima, književna djela imaju moć proznim iskazom fikcionalizirati i predočiti ekonomske paradigme kroz njihovo djelovanje na etos čovjeka, društva, pa i čitavih nacija. Štoviše, recentna globalna financijska kriza osnažila je potrebu za proučavanjem učinaka ekonomskih kretanja pomoću disciplina onkraj svojih disciplinarnih granica. Tako Knežević (2017) uočava kako je u znanosti o književnosti, odnosno među književnim teoretičarima i kritičarima pitanje uloge književnoga teksta u interpretaciji ekonomske sfere naglo dobilo na važnosti upravo slijedom spomenute krize. Naravno, upozorava Knežević, ni prije toga razdoblja nije bilo neuobičajeno da se književnomu tekstu pripisuju kojekakva dubinska značenja o svijetu koji nas okružuje, odnosno da mu se pripisuju kognitivni potencijali koji ga povezuju s društvenom stvarnošću ili s poviješću na koju se tekst oslanja. U vremenu u kojemu danas živimo, obilježenu u najvećoj mjeri dramatičnim ekonomskim i geopolitičkim previranjima, uputno je zamijetiti kako se i renomirani ekonomisti, poput utjecajna francuskog ekonomista i pisca Thomasa Pikettya (2014), izjašnjavaju o tijesnoj vezi između događanja na ekonomskome području i njihove reprezentacije u književnosti, ističući kako upravo književnost nudi novu dimenziju znanstvenih izučavanja korisnih kako za društvene tako i za humanističke znanosti.

Teorija na granici ekonomije i književnosti

Polazište istraživanja kreće od pretpostavke kako je kulturni i književni imaginarij Irske usko povezan s njezinim ekonomskim, ali i geopolitičkim statusom, što dolazi do izražaja u njezinoj književnoj proizvodnji tijekom 20. i u prva dva desetljeća 21. stoljeća. Naime, dvadesetostoljetne predodžbe Irske tradicionalno su ograničene unutar okvira njezine kolonijalne prošlosti i s posljedičnim ekonomskim previranjima proizišlim iz takve prošlosti. Irska je od sredine 1990-ih do 2008. godine doživjela golem gospodarski rast koji je u javnome diskursu ekonomije

predočen sintagmom *keltski tigar*. To razdoblje, posebice za naciju povijesno traumatiziranu masovnim emigracijama stanovništva u bijegu od gospodarske zaostalosti, gladi i siromaštva, značilo je zaustavljanje emigracijskih valova mladih ljudi, ali i visoku stopu priljeva novoga stanovništva iz svih krajeva svijeta. Vladajuće strukture u Irskoj otvorile su granice Irske krupnu kapitalu olakšavajući investiranje u zaostalu ekonomiju. Nažalost, problemi na američkome hipotekarnom tržištu uzrokovani liberalizacijom tržišta nekretnina i financijskih tržišta, ali bez odgovarajuće regulative, te krah bankarskoga sustava započeo slomom banke *Lehman Brothers* 2008. godine uzdrmali su globalnu ekonomiju i kao plimni val prelili su se i na zemlje članice Europske unije, a time i na Irsku koja je, uljuljana u vlastiti nacionalni i gospodarski procvat, nespremna dočekala val krize. Nagli pad vrijednosti nekretnina, nemogućnost vraćanja preuzetih kreditnih obveza, pad procijenjene kreditne sposobnosti Irske te destabilizirani bankarski i financijski sektor uveli su Irsku u eru gospodarskoga usporavanja tijekom 2007. godine, a potom i stvarnoga gospodarskog sloma koji je zemlju u ekonomskome pogledu vratio desetke godina unatrag (Hardiman, 2011). U razdoblju ulaska Irske u recesiju početkom 2008. godine diskurs radikalnih mjera štednje (engl. *austerity measures*) dominira ekonomskopolitičkim obzorom Irske prebacujući teret odgovornosti na pojedinca (umjesto, kako bi bilo ispravno, na državu ili na međunarodne banke i korporacije). U *posttigrvskoj* Irskoj mjere ekonomskoga oporavka svoj su najradikalniji oblik dobile 2008. godine u odluci irske Vlade da nacionalizira posrnule banke (Boulet, 2015) te 2010. godine kada EU, ECB (Europska centralna banka) i MMF (Međunarodni monetarni fond) preuzimaju upravljanje nad irskim financijskim tržištem (Dellepiane Avellaneda i Hardiman, 2010).

Iako je Irska službeno izišla iz recesije 2013. godine, mjere fiskalne štednje u velikoj su mjeri bile na snazi i narednih godina (Bracken i Harney-Mahajan, 2017). U tome trenutku, u kojemu Irci žive na razvalinama razdoblja obilježena bezobzirnim korištenjem javnih dobara u korist moćnih korporacija kojima je glavni cilj profit (Grgas, 2009), irska se književnost oprezno okreće predočavanju nove irske stvarnosti u prozi.

Iako je izučavanje književnosti aktivnost koja zahtijeva ocrtavanje strogih disciplinarnih granica i metodoloških pristupa, ona često izlazi izvan tih granica kako bi intervenirala u sam čin razumijevanja stvarnosti koja nas okružuje. Stoga je i ovo istraživanje motivirano uvjerenjem kako je zadnja globalna financijska kriza iz 2008. godine, kao i neoliberalna tržišna politika koje je dovela do nje, kako tvrdi Grgas (2014), snažan izazov granicama književnosti kao discipline jer je sama globalna kriza kao izvantekstualni događaj destabilizirala disciplinarnu granicu i u prvi plan postavila književni tekst koji ulazi u dijalog s aktualnim trenutkom. Stoga se u ovome radu utemeljenost ekonomske, posebice neoliberalne problematike razmatra kao čin posredovanja ekonomske zbiljnosti kroz prozni tekst što pruža dublji uvid u okrutnu zbilju globalnih ekonomskih sustava koji sve snažnijim tendencijama liberalizacije i brisanja granica preoblikuju ljudske vrijednosti, moral i ponašanje.

U skladu s navedenim analiza romana Deirdre Madden *Time Present and Time Past* utemeljena je na počelima nove ekonomske kritike (Osteen i Woodmansee, 1999) koja razmatra i povezuje tekstove u području književne i kulturne kritike s obzirom na njihovu utemeljenost u ekonomskim paradigmatima i tropima. Važniji uzlet znanstvenih istraživanja koja povezuju ova dva polja javlja se u kasnim 1990-im godinama kada književna kritika i teorija pokazuju lagan odmak od formalističkih pristupa književnim djelima kako bi uzele u obzir snažne društvene i ekonomske promjene te njihov utjecaj na književno stvaranje. Snažan poticaj novomu teorijskom pristupu književnosti dalo je utjecajno djelo Marca Shella ([1978] 1993) *The Economy of Literature* u kojemu se kao glavni cilj ekonomske književne kritike ističe uspostava poveznice između prikrivena ekonomskog sadržaja literarnih djela i trendova u polju ekonomije. Slično tomu, Kaufmann (1995) razmatra fikcionalnu prozu u kontekstu ekonomske književne teorije istaknuvši kako su ubrzan rast i institucionalizacija komercijalnoga kapitalizma u 18. stoljeću stvorili zahtjev za iznalaženjem novih modusa opisivanja i novih apologija za ekonomska previranja, za državu, za moral i za građanski duh, te kako je tomu zahtjevu uspješno udovoljila upravo fikcionalna proza.

U ovome kontekstu razmatra se i proza Deirdre Madden, *Time Present and Time Past*, u kojoj autorica problematizira, prije svega, koncept volatilnosti u eri neoliberalizma u kojoj subjekt funkcionira isključivo kao *homo economicus*. Činjenica da je ženska književna produkcija koja tematizira posljedice ekonomije na irsko društvo stagnirala tijekom razdoblja ekonomskoga procvata (Bracken i Harney-Mahajan, 2017), da bi od 2008. godine imala uzlazni trend, ukazuje na potrebu književnica da se aktivno uključe u tematiziranje i problematiziranje jednoga novog, „liberalnog, progresivnog i multikulturalnog lica Irske koja želi raskrstiti sa duhovima svoje kompleksne prošlosti“ (Kirby, Gibbons i Cronin, 2002, 197). Budući da svako istraživanje književnosti mora uzeti u obzir kontinuitet, odnosno vremenski i prostorni tijek suvremene povijesti i teorije književnosti, ovaj rad nastoji pokazati kako je snažna ukotvljenost suvremene irske ženske proze u kontekst suvremenih društvenih i ekonomskih previranja u Irskoj transverzalne prirode jer propituje prostor koji se nalazi negdje između „tigrovskoga“ i „posttigrovskoga“ društvenog trenutka, prostor smješten unutar materijalističkoga pejzaža snažne „financijalizacije“ društva (Negra, 2014; Negra i Tasker, 2014). Iako u analiziranim romanima nema, kako zamjećuje i Pierse (2014), izravnih referenci na pojam „keltski tigar“, ukazujući na namjerno izbjegavanje jasnih poveznica kompleksne izvantekstualne ekonomske stvarnosti s tako paušalno izrečenim opisom duha jednoga povijesnog trenutka, učinci toga razdoblja na pojedinca i na društvo vrebaju u pozadini. Štoviše, ova proza dokazuje da je moguće, kako ističe i McGlynn (2017), napisati roman koji kritizira neoliberalizam bez da se potpadne pod utjecaj njegove ideologije.

„Where does it all begin? Where does it all end?“: Problematiziranje temporalnosti u kontekstu neoliberalne dužničke ekonomije

Kako i najavljuju gornja pitanja, kojima započinje i završava *Time Present and Time Past* (2013), roman propituje problematiku temporalnosti i dijagnosticira tektonske pomake u irskome poimanju

novih irskih društvenih i ekonomskih paradigmi. Riječ je o suptilnoj, intimističkoj prozi koja propituje zadane vremenske okvire i neke od dominantnih diskursa koji su odredili karakter ekonomskih i društvenih fluktuacija u Irskoj u zadnja tri desetljeća. Iako ova proza potkopava irsku ulogu u osnaživanju neoliberalne doktrine, ona pruža i svojevrsnu utjehu nametnutim diskurzivnim okvirima brza, trenutačnog vremena jer nudi mogućnost sagledavanja društva kroz usporenu, intimnu optiku koja propituje, ali i otvoreno podriva dominaciju „ubrzanja i stalne kronomatske temporalnosti povezane s globalnim financijskim strukturama“ (Mulhall, 2022, 241). Alternirajući prošlost i sadašnjost te usporavajući vrijeme kao način suočavanja s nametnutim društvenim normama, roman *Time Present and Time Past* ističe presudnu važnost književnoga teksta u dijagnosticiranju društvenih potresa. Opravdanost bavljenja ovom prozom leži u njegovu intrigantnom usporednom bavljenju pitanjima od ontološkoga značenja unutar područja financijskoga kapitalizma, odnosno pitanjima granica karakterizacije i reprezentacije. Osim toga, svrha je ove analize predočiti načine na koje spisateljica postiže učinak začudnosti pri realističnim predočavanjima „stalne sadašnjosti“ čime ukazuje na fluidnost svih poznatih vremenskih granica i kategorija. Pri tome se autorica usredotočuje na predodžbe subjektivnih „mikrodoživljaja“ svakodnevice i „života u vremenu duga“ koje predočava kao iznimno poroznu kategoriju u kojoj je sadašnjost uvijek nestabilna i uvijek u dijalogu s prošlošću i s budućnošću.

Budući da tekst tematizira život u eri financijskoga kapitalizma, temporalnost same naracije nestabilna je i nelinearna jer „prijetnja duga stalno priziva prošlost i nudi obećanje alternativnih budućnosti“ (McClanahan, 2017, 18). Financije i fikcija ovdje ulaze u svojevrsan duel oko vlastite reprezentacijske logike jer roman sažima reprezentacijsku logiku financijskoga imaginarija, ali „dodaje dinamiku, usporava ga, proširuje ga, subjektivizira ga, dodaje podatke i povijesnu dimenziju. Roman repositionira logiku financija unutar vlastitih formalnih okvira“ (Shonkwiler, 2017, xxv). Vremenski su okviri unutar proze nestabilni pa je takva i svakodnevnica kroz koju se protagonisti kreću. Svi glavni protagonisti predočeni su kroz prizmu njihova unutarnjeg, subjektivnog

doživljaja svijeta i vremena u kojemu su u stalnome konfliktu prošlost i sadašnjost. To dodatno pridonosi dojmu iskrivljene stvarnosti u kojoj ništa nije kako se na prvi pogled doima. Predočavanje nesigurnosti i nestabilnosti irske stvarnosti, koja bi se svakoga trenutka mogla raspršiti kao mjehur od sapunice, konzistentno je s vremenom u kojemu je proza smještena, dakle u krhku vremenu irskoga ekonomskog prosperiteta, odnosno u eri financijalizacije. Stoga su svi odnosi među protagonistima ove proze zapravo uvjetovani vanjskim vremenom u kojemu se odvijaju, „vremenom duga“, što je u skladu s tvrdnjom Mirande Joseph kako je „dug sastavni dio društvenih odnosa i subjektiviteta“ (Joseph, 2014, 2). Glavno je obilježje toga vremena ukotvljenost u stalnoj sadašnjosti pa se u romanu *Time Present and Time Past* od samoga početka koristi pripovijedanje u sadašnjemu vremenu što mu daje skoro dokumentarističku dimenziju. Madden destabilizira naraciju opetovanim umetanjem sjećanja na prošlost koja se nameće kao ključ za razumijevanje događaja u sadašnjosti.

Sasvim neočekivano, u šesnaestome poglavlju romana, iz melankolije obične svakodnevice obiteljskih odnosa naracija se naglo prebacuje u budućnost i u oblik medijskoga izvješća, nalik onima kada televizijske kuće prekidaju redovni program zbog „prijelomnih vijesti“. Tako nam autorica predočava što će se s članovima obitelji Buckley događati nakon što dođe do ekonomskoga sloma 2008. godine. Nakon te kraće epizode Madden se u zadnja dva poglavlja romana ponovno vraća u „sadašnjost“, u 2006. godinu, kada Fintan i njegova sestra Martina putuju u potrazi za djelićem zaboravljene obiteljske prošlosti i za slikama idiličnoga djetinjstva u Sjevernoj Irskoj. Do kraja romana protagonisti će se upuštati u intimna putovanja u potrazi za „izgubljenim vremenom“ koje postaje sve važnije u sadašnjosti kako mehanizmi neoliberalnoga društva očuđuju i destabiliziraju gotovo svaki ljudski odnos i transakciju. Ovom autoreferencijalnom pripovjedačkom strategijom, kao i čestim ponavljanjem figura poput analepse i prolepse, autorica destabilizira ovu realističnu prozu i proizvodi spomenuti učinak očuđenja kod čitatelja. Ako se prihvati teza kako je upravo ovakav realističan roman dominantan žanr suvremene irske proze (Barros-Del Río, 2022), onda postaje jasno kako

se ova proza svojim formalnim i tematskim smjernicama uklapa u taj okvir. Naime, odlike su realističnoga romana, između ostaloga, „primjenjivanje tehnika i strategija modernističkih pisaca, a one uključuju unutarnji monolog i tok svijesti“ te ono što je dominantan element ovoga romana, a to je „pisanje isključivo u sadašnjem vremenu kroz sveznajući, ali intimni pripovjedački glas“ (180). Takvim pripovjedačkim pristupom Madden trajno dislocira svoje glavne protagoniste iz njihove zadane pozicije postavljajući pred svakoga od njih dodatne zadatke probijanja kroz često nedovršene, fragmentirane putanje vlastitih i kolektivnih sjećanja i postupaka. Takvim je pripovjednim strategijama Madden realistično dočarala duh vremena koji favorizira „ovdje i sada“ pri čemu se prošlost evocira tek kao izmješteno, nostalgичno sjećanje, dok je budućnost nepouzdana i bez ikakve sigurnosti.

Uspostavljenje usporedbi između temporalnosti financija i temporalnosti njihove književne predodžbe može predstavljati i zamku za reprezentacijski aparat realističnoga romana koji preslikava logiku financija, kako naglašava i Shonkwiler (2017), jer realistični roman „dijeli mnoge pripovjedne i vremenske strategije kapitalizma pa način korištenja takvih strategija realizma može u konačnici kapitalizmu pružiti samo još jedan alibi“ (xxvi). Prema Shonkwiler, dakle, svijet financija i svijet fikcije ulaze u odnos „suparništva oko primjene reprezentacijskih formi“ (xxv), što u konačnici ukazuje na špekulativnu logiku koja je dominirala javnim diskursom u razdoblju „keltskoga tigra“, a koja je ideju neminovnosti zaduživanja i napretka predočila kao temeljne postulate irske ekonomske preobrazbe.

Takvi su okviri postavljeni u ovoj prozi za glavnoga protagonista romana, četrdesetsedmogodišnjega pravnog savjetnika Fintana Terencea Buckleya, uspješna dablinskog poslovnog čovjeka koji naizgled živi svoj irski neoliberalni san. Fintan je tipičan primjer neoliberalna uspjeha Irske. Ima unosnu karijeru, često ide na poslovne ručkove, ima slobodu birati vrijeme povratka u ured u poslovnome centru Dublina te ima obitelj s troje djece i skup dom u elitnome, južnom dijelu Dublina. Budući da odmah na početku romana saznajemo kako je 2006. godina, vrijeme kada Irska i dalje uživa u svome ekonomskom prosperitetu, a

znakovi toga vidljivi su na svakome koraku. Tako već na prvim stranicama čitatelj saznaje realistične, gole činjenice o ovome obiteljskom čovjeku s uspješnom poslovnom karijerom.

He is a legal advisor at an import/export firm, and a more successful man than he feels himself to be. He has been married to Colette, who is the same age, for twenty-four years. They live in Howth, and they have two sons: Rob, who is studying Business and Economics at University College Dublin; and Niall, who is in his first year of Art History and English at Trinity. They also have a daughter, Lucy, who is seven (Madden, 2013, 7).

Već od uvodnoga paragrafa romana koji započinje autoreferencijalnim: „Where does it all begin?“ (7) autorica nas uvodi u vremenski okvir stalne sadašnjosti, ali nam istovremeno otvara formalne i tematske dvojbe romana, izražene stalnom uporabom kondicionala, koje će unatoč poznatim geografskim toponimima Dublina stalno upućivati na izmještenost i dislociranost predloženih zapleta. Tako prvi paragraf romana predložava prizor upravo završen, ne baš uspješna, poslovnog ručka u otmjenome restoranu. Unatoč predloženu kontekstu prizor završene komunikacije između dvoje ljudi možemo sagledati i kroz špekulativnu prizmu kao niz drugačijih, alternativnih događaja koji su možda prethodili ili uslijedili. Minuciozno predložena slika prazna stola za kojim se odvijao poslovni susret istovremeno prokazuje pretjerivanje u eri prosperiteta, ali proročanski najavljuje kraj svega toga („before the ruins of a good lunch“), koji će u stvarnosti i uslijediti za nepune dvije godine:

Where does it all begin? Perhaps here, in Baggot Street, on the first floor of one of Dublin's best restaurants, on a day in spring. It seems as good a place to start as any. Fintan is sitting at a table before the ruins of a good lunch, with crumbs on the tablecloth and empty wine glasses, together with half-empty bottles of mineral water, both still and sparkling. There are two tiny coffee cups on the table, and a crumpled white linen napkin discarded on the place opposite. One might imagine that a disgruntled lover has just flounced off, but Fintan, as faithful as Lassie, is not that kind of man. His lunch companion has been a business associate and the encounter has not gone well; it has been both strange and unpleasant. (Madden, 2013, 7).

Prizor metaforički daje naslutiti skori krah ere blagostanja u kojoj je scena, očito naprasno prekinuta blagovanja u „jednome od najboljih dablinskih restorana“ s „bijelim platnenim ubrusima“, metafora krhkosti jedne ere koja je za Irsku, unatoč prosperitetu, bila „podjednako čudna i neugodna“. Prizor zadovoljenja velikih apetita koji se odvija te ekonomski još uvijek stabilne 2006. godine upotpunjen je autoričnim ironičnim tonom koji odaje dojam zaigrane znatiželje umanjujući tako dramatičnost trenutaka koji postupno dovode do neočekivanih, bolnih ili tragičnih završetaka. Madden se ovdje, kao i tijekom cijeloga romana, stalno poigrava s vremenskim kategorijama ukazujući na njihove krhke konture. Prošlost i sadašnjost u stalnu su suživotu jer se sjećanja protagonista stalno miješaju u sadašnji doživljaj svijeta i remete stabilnost pojedinačnih mikrosvemira. Iako se protagonisti kreću prepoznatljivim i imenovanim lokacijama Dublina, autorica tobože ovlaš predočava bogatstvo i ekonomski uzlet društva te 2006. godine. Primjer je za to opis Fintanova nesvakidašnjeg prekida ustaljene rutine poslovnoga dana i odluke da produlji pauzu za ručak šetnjom suncem okupanim Dublinom: „He walks up Baggot Street, up Merrion Row, past offices and busy shops, past other restaurants full of patrons like himself, businessmen in suits“ (Madden, 2013, 8). Toga proljetnoga dana 2006. godine Fintan odlučuje da se neće odmah nakon poslovnoga ručka vratiti u ured. Autorica u tome trenutku postavlja protagonista u položaj aktivna, svjesna subjekta koji pod teretom diktata financijskoga blagostanja traži izlaz iz začaranoga kruga. Time započinje naracija premrežena skokovitim, nelinearnim vremenom na relaciji prošlost – sadašnjost, koja odaje buđenje svijesti o volatilnosti vremena, ali i o čvrstim uzročno-posljedičnim vezama na toj vremenskoj niti. Svojevrsna opsesija starim fotografijama, koja će Fintana uvesti u paralelni svijet zamišljanja neke drugačije sadašnjosti, ali i mogućih budućnosti, započinje njegovim promatranjem starih fotografija Dublina u otmjenoj slastičarnici pored Stephen's Green parka. Stare fotografije predočavaju prepoznatljive gradske lokacije, ali s prizorima ljudi i prijevoznih sredstava koji djeluju nestvarno u odnosu na njegovu stvarnost te 2006. godine. Tu se u naraciji stvara prvi u nizu rascijepa između onoga što se predočava i samoga

procesa predočavanja. Fintan po prvi puta u romanu promišlja pitanje vlastite percepcije stvarnosti koja ga okružuje i one koja je predočena na starim fotografijama. Lokacije su prepoznatljive, ali društveni okviri i ideologije potpuno su drugačiji. Dok u njegovu neposrednom okružju dominiraju konzumerizam, hedonizam, ali i izoliranje na temelju osobnih odabira (pušači sjede na terasi jer nije dopušteno pušenje u zatvorenome), dotle ljudi u tome davnom vremenu, zaustavljenu na starim fotografijama, stoje stisnuti u pretrpanim tramvajima, u velikim skupinama, nasmiješenih lica i bezbrižni. Stare fotografije tako postaju sredstvo kojim Madden postiže premošćivanje jaza između stvarnosti i predodžbe stvarnosti, ali i sredstvo kojim se služi da ukaže na alijenirajuću stvarnost koju Fintan živi i koja je u kontrapunktu prema onoj koja mu je predočena na fotografijama staroga Dublina s početka 20. stoljeća:

From where he chooses to sit, Fintan can see out into the street, to the little wooden terrace where smokers sit. He can also see a wall hung with black-and-white photographs of Dublin at the start of the twentieth century. There is the famous one of the train accident at Harcourt Street Station, the locomotive slammed right through the wall, and out to the other side, like a toy that an angry child had broken in a rage; and there are pictures of streets Fintan himself has recently walked, of the Green itself, but peopled here with citizens in long, awkward dresses and bustles, kitted out with parasols and hats. There is pop music on the radio, one of the FM stations with chatty DJs to cheer people up, to get them through the day, to distract them with things they will immediately forget (Madden, 2013, 9).

Oštrim prijelazom u naraciji, između nostalgčnosti prizora na starim fotografijama i ispraznosti onoga što se događa u ambijentu u kojemu se Fintan nalazi, Madden propituje temporalnost i kompleksnost reprezentiranja koja nikada nije stabilna i koja je uvijek kooptirana subjektivnim dojmom onoga što je predočeno i onoga što je u stvarnosti percipirano. Već u narednim trenutcima Fintan se odmiče od reprezentirane prošlosti s fotografija i postaje svjestan prosperitetne sadašnjosti u kojoj živi i u kojoj novi gradski vlak juri dablinskim tračnicama vozeći putnike u poželjne, elegantne dijelove grada: „Out on the street, beyond

the wooden deck, the Luas slips past, a sleek and silver tram, almost futuristic in spite of its quaintly chiming bell. Fintan finished his coffee and cake. It's time to go back to the office" (Madden, 2013, 10).

Kroz daljnju naraciju Madden se vraća sličnoj autorefleksivnoj problematici reprezentiranja stvarnosti ukazujući na sve snažniju ulogu dužničke ekonomije neoliberalizma u subjektivnu shvaćanju suvremenoga, ali i prošloga, „staroga“ svijeta. U ovakvim je segmentima naracije Madden predočila problem dvostruke vremenske dislociranosti neoliberalna subjekta. Naime, poveznice koje stvaramo između stvarnoga i reprezentiranoga, putem bilo kojega medija, bio on slikovni ili tekstualni, izazivaju osjećaje izdvojenosti i nadrealnosti jednako kao što to mogu izazvati stvarni neoliberalni mehanizmi dužničke ekonomije koja je u potpunosti oslonjena na apstraktne predodžbe i neobuhvatljivu financijalizaciju cjelokupnoga poznatog svijeta. Dislociranost i alijenacija neoliberalna subjekta od njegove neposredne stvarnosti tako postaje jednako moćna kao i kada subjekt percipira neku reprezentiranu stvarnost iz druge vremenske dimenzije. Upravo se u takvim temporalnim odnosima skriva metafikcionalnost na kojoj se temelji čitava realistična reprezentacija obitelji Buckley. Flannery (2020) će također naglasiti kako „u kontekstu Keltskog tigra i globalnog financijskog kraha iz prošloga desetljeća, pažnja koju Madden pridaje vezi između stvarnosti i reprezentacije stvarnosti, kao i eksplicitna auto-referencijalnost teksta, u prvi plan iznose pitanja vezana uz reprezentacijske politike financijskog kapitalizma“ (8). Neočekivano, upravo je Fintanova autoritarna majka Joan jedina koja je zainteresirana za sve teme koje oblikuju irsku svakodnevicu pa, za razliku od ostatka obitelji, pomno prati ekonomske vijesti u dnevnim novinama. Njezine zajedljive primjedbe o krhkosti trenutačna ekonomskog prosperiteta ukazuju na to da je ona jedina u obitelji koja o tome razmišlja i koja predviđa urušavanje te nestabilne sadašnjosti. Joan razmišlja o jazu između njezine percepcije stvarnosti i opće društvene percepcije koja je u to vrijeme još uvijek u fazi poricanja neodrživosti ekonomskoga prosperiteta:

There's no point talking to Beth about topics that really interest Joan, such as the economy. She reads every last little article in the business pages of *The Irish Times* and is convinced that the good times are going to end, and sooner rather than later. Anybody should be able to see it coming, she thinks. The problem is that people don't want to know, they want to think that the money will keep flowing forever. Well, they're in for a shock (Madden, 2013, 11).

Unatoč jasnoći i oštini ovih razmišljanja koja dolaze od osobe nevične poslovnomu životu i bez stručnih znanja o financijskim transakcijama, jasno je kako je autorica svjesno odabrala baš takav lik, vječno nezadovoljan svojim i vlastitim odabirima, da uputi kritičku strelicu prema sustavu koji je stvorio krhki ekonomski poredak. Kroz Joanine replike autorica poručuje kako bi se krhkost i prolaznost sadašnjosti morala ticati baš svakoga, ukazujući na svojevrsnu multilinearnost predočenih vremenskih kategorija. Ovo će doći do izražaja nešto kasnije u istome poglavlju kada samodopadna i pomalo isključiva Joan razmišlja o ispravnosti vlastitih životnih odabira. U takvim se trenutcima Madden obraća temi uvjetovanosti izbora i nerealiziranih alternativa današnjem životu pri čemu osobno i privatno uvijek kontekstualizira u širi okvir javnoga i društvenoga. Stoga će na više mjesta u romanu upravo lik Fintanove majke Joan, koja je oko sebe ocrtala nepristupačnu auru obrambenih mehanizama prema ostatku obitelji, biti lik koji će osvijestiti krhkost i volatilitnost vremena i međusobne spone prošlosti i sadašnjosti. U jeku opreza prema crnim slutnjama o skorome krahu uspješne „tigranske“ ekonomije, Joan šeće ulicama Dublina uživajući u samoći i u prizorima društva prosperiteta i materijalne sigurnosti na svakome koraku. Unatoč svijesti o pozitivnim promjenama koje je Irskoj donio neoliberalizam te o neograničenim mogućnostima koje suvremene žene imaju, za razliku od djevojaka u njezinoj mladosti, Joan je rezervirana prema svim tim promjenama koje zamjećuje oko sebe i ostaje hladno distancirana prema mogućnosti vlastitoga prihvaćanja neograničena konsumerizma i luksuza. Svjesna je prolaznosti takva načina života, ali ipak se prepušta uživanju u „trajnim“ simbolima ekonomskoga blagostanja „koje vrijeme ipak neće pregaziti“. Iako je već u trećoj životnoj dobi, u

sedamdesetima, „iako može proći kao žena u kasnim šezdesetima“ (12), i iako su njezino odrastanje te razdoblje djevojaštva vezani za sasvim drugačije društveno-ekonomske ideologije u Irskoj, Joan je za vrijeme ekonomskoga blagostanja Irske samosvjesna žena koja svoj identitet tek sada, prvi put, živi kroz svoju fizičku pojavnost. Ona joj omogućuje uživanje u nadmoćnosti pozicije nekoga tko ne mora više raditi za novac, ali svejedno može sebi priuštiti prestižne simbole irskoga potrošačkog društva. Ovo je ilustrirano i u odlomku koji predočava Joan koja uživa u šetnji otmjenim centrom grada okružena živošću i bukom Dublina koji pršti poticajima na potrošnju. Njezin odraz u brojnim staklenim stjenkama koji su sastavni dio te konzumerističke meke, kao i osjećaj ugone i samopouzdanja koje joj pruža pogled na samu sebe usred sjaja i glamura luksuzna trgovačkog centra, još je jedan trenutak u kojemu Madden ukazuje na volatilnost reprezentacije i krhkost vlastite predodžbe unutar konzumerističke mašinerije unutar koje predmeti i ljudi „brzo zastarijevaju“:

She goes into Brown Thomas and walks through the glittering cosmetics hall, where girls in black dresses and high heels attempt to spritz her with the latest expensive new perfume. Skinny Minnies all of them, and wearing far too much make up, they remind Joan of Martina at the same age. It isn't a happy thought. She sweeps imperiously past them and heads for the escalator. Joan finds herself reflected in mirrors everywhere. She's a handsome woman, big boned, with strong features, and she takes pride in her appearance. Although she's in her seventies now she could pass for late sixties. A snappy dresser, she's looking today for a new suit for the spring, something that will take her on through to the summer. She likes classic, rather formal clothes, Basler, Jaeger, things that don't date (Madden, 2013, 12).

Joan je sigurna kako takva irska ekonomija mora uskoro doživjeti kolaps jer je zasnovana na neodrživim modelima pretjeranoga zaduživanja, ali u gornjemu odlomku vidljivo je kako je neoliberalna konzumeristička kultura potpuno kooptirala i nju. Kako zamjećuje Flannery (2020), „čvrsto zasnivanje irskog ekonomskog rasta na režimima duga i kreditiranja znači da je možda postojala ‘volja’ da se održi period ekonomskog rasta,

ali nad tim je periodom ipak visjela prijetnja suočavanja sa stvarnošću i prijetnja vraćanja dugova“ (Flannery, 2020, 14). Joanina kontinuirana samorefleksija o vlastitoj ulozi u sadašnjoj društvenoj konstelaciji, ali i stalni nemir i kontemplacija o alternativnim životnim putevima kojima nije kročila, skreću pažnju na ideju „mogućih ishoda“ kao na jednu od ključnih tematskih i formalnih obilježja romana. Naredni odlomak ilustrira jedno takvo propitivanje alternativa, pri čemu je jasno kako je eventualni drugačiji put za ženu u Irskoj njezine mladosti bio ograničen upravo ekonomskim okvirima:

As she drinks her tea, she remembers the Trinity girls that she'd seen on Grafton Street earlier. Did they know how lucky they were to be at university? Joan would have given anything to have gone to college, but her father hadn't believed in education for girls. Business, politics, education, law, even: Joan would have loved to study any of those subjects, and she'd have had the brains for it, too, for she'd been a smart young woman. What if my life had been different? She wonders now, gazing into her tea cup and staring at the leaves as if trying to predict her own future instead of reassess the past. What if I had never married? But in those days the only way for a woman to be respected was to get a ring on her finger (Madden, 2013, 13).

Kontinuitet vraćanja na slično samopropitivanje alternativnih putova prisutno je kod cijeloga niza protagonista pa će, osim Joan i njezina sina Fintana, isto propitivanje proći i njegova supruga Colette. Colette, iako nema ulogu na tržištu rada, predana je majka troje djece i supruga čiji se život vrti oko njezine obitelji i nastojanja da svi odnosi unutar nje ostanu zauvijek stabilni. Strah od gubitka te stabilnosti ipak je prisutan kod svih starijih protagonista romana pa će tako Fintan jednoga subotnjeg poslijepodneva u proljeće te 2006. godine, na putu k svojoj majci, uslijed višemjesečnoga samopropitivanja vlastitoga života, zamišljati kako bi njegov život izgledao da u njemu nema njegove supruge Colette: „Fintan is deeply grateful to Colette for having bought the fish and the flowers. He thinks now of what his life would be without Colette, and has a sudden vision of himself walking around with no head, an image as compelling as it is ridiculous“ (Madden, 2013, 65).

Pređoćeni su Źivoti, unatoć prividnu, krhkom doĵmu stabilnosti, ipak zasjenjeni mogućnošćima Źivljenja nekih drugaćijih Źivota koji su se mogli dogoditi uslijed drugaćijih ili pogrješnih odabira u bilo kojemu Źivotnom trenutku. Ta pripovjedna strategija ukazuje na problem uloge subjekta u oblikovanju vlastite sudbine u okolnošćima kada zakoni neo-liberalne ekonomije upravljaju sudbinama nacija i pojedinaca. Madden zapravo u prvi plan pozicionira pitanje osobnoga autoriteta i autonomije subjekta koji u eri neoliberalizma (ne)upravlja vlastitom sudbinom, a to je ujedno i temeljna narativna okosnica ovoga proznog teksta. Problematiziranje temporalnosti javit će se i kada roman daje naslutiti kako se već u proljeće 2006. godine javljaju prve naznake nestabilnosti trenutaćna ekonomskog poretka. Nakon lutanja Dublinom i vizija prošlosti koje ga opsjedaju sa starih fotografija, koje zamjećuje u svim interijerima kojima se kreće, Fintanu se nadolazeće ekonomske nepri-like javljaju kao stvarne, fizićke smetnje. One se intenziviraju dok boravi u svome uredu na vrhu jednoga od poslovnih nebodera koji uokviruju dablinski horizont. Njegova iznenadna zaokupljenost prošlošću i starim fotografijama tako postupno prerasta u duge dnevne pauze od stvarnosti koja ga okružuje. Posao mu više ne pruža zadovoljstvo, poslovni sastanci završavaju iznenada i neugodno, a prisutnost kolegice koja nametljivo ulazi u njegov ured s novim poslovnim zadatcima postaje mu odbojna. Fintanove misli okreću se, svakim danom sve intenzivnije, apsurdnosti svega što zamjećuje kao materijalne znakove ekonomskoga blagostanja društva:

Fintan is sitting at his desk in work. His office is on the top floor of the block near the river, and he can see all the cranes on the skyline. There are the names of construction companies fixed to them, and they turn slowly. Fintan feels ill. No, he thinks, not ill, for that would imply a simple cause and a simple cure: a tension headache and paracetamol; a stomach upset from something he has eaten. He is not sick, but a phrase turns in his mind and he cannot deny it, nor understand why it should be the truth, but there is no getting away from it: There's something wrong with me. He feels uneasy and anxious, yes, he is in the grip of a deep anxiety and he has been so for some time now. He cannot identify what is causing it and he doesn't know how to cure it. He has a pain in the pit of his

stomach that he knows comes from no physical cause, and he feels a kind of free-floating guilt about everything and nothing (Madden, 2013, 29).

Potreba za bijegom od iznenadnih i nejasnih manifestacija nelagode urbanim prostorom donekle se umanjuje kada ulazi u mirniju, zelenu oazu Dublina, Stephen's Green, izoliranu od gužve i stalnih interakcija s drugim ljudima. Pastoralni pejzaž potpuno odudara od poslovnoga i trgovačkoga središta grada pa Fintan šeće skoro snovitim krajolicima zaboravljene romantičarske prošlosti:

But today he feels sufficiently bothered and dispirited not to want to go to work immediately. He sees Stephen's Green ahead of him and decides that he will go in there for a moment to clear his head. Fintan crosses the road and enters behind the statue of Wolfe Tone. He walks along the lovely alley of lime trees and then turns towards the water. Up on the humpbacked stone bridge he turns left, to where a lone mallard is dragging a vast triangular wake across the still surface of the pond. There are more birds on the other side of the bridge, mallards, and moorhens and swans (Madden, 2013, 9).

Fintanovo psihičko i fizičko isključivanje iz kaotična grada i bučnih lokacija na tren predstavlja čin iskupljenja za ono čemu ni sam ne zna uzrok, ali što uzrokuje osjećaj „da nešto s njime nije u redu“. Autoričin nagli zaokret od urbanoga prema pastoralnomu iščitavamo u kontekstu širega društvenog okvira odgovornosti za srozavanje irskoga morala i za zaokret k materijalizmu i konzumerizmu te udaljavanju od prostorom uvjetovana identiteta. Dihotomije urbano – ruralno i prostor – mjesto nastavljaju se i dalje cijeli roman čime autorica destabilizira baš svaki odnos i svako promišljanje stalnosti i sigurnosti. Tako već u nastavku istoga odlomka Fintan zamišlja kako će uskoro dovesti svoje najmlađe dijete, kći Lucy, da hrani ptice u parku poput djece koju vidi oko sebe u tome trenutku. Noe, čim se njegove misli okreću želji da joj kao otac stvori trajna sjećanja koja će joj ostati usađena do odrasle dobi, Fintan doživljava emocionalnu blokadu jer u tome trenutku nije u stanju vizualizirati svoju kćer kao odraslu osobu. Fintanova pomalo opsesivna želja da vizualizira kćer u vremenski okvir sigurne, provjerene budućnosti

izražena je anaforičnim ponavljanjem *he will* kojim autorica ponovno premošćuje vremenske kategorije iz sadašnjosti prema budućnosti, iako ih odmah potkopava korištenjem poredbe s finim vinima koja prolaze kroz proces maturacije u hladnim podrumima. Fintanova projekcija prema budućnosti ovime je dodatno destabilizirana jer se naglo preobrazila iz očinski intimne i tople u hladnu, distanciranu i nesigurnu. Madden i ovime poručuje kako je svako nastojanje da se vremenske kategorije učvrste i stabiliziraju osuđeno tek na pokušaj. Fintanovo propitivanje vlastite uloge u sadašnjosti i iznenadni zaokret k zamjećivanju stvari i predmeta kojima ranije nije pridavao pažnju daju naslutiti skorou preobrazbu, kako osobnu tako i kolektivnu. Ona će stići u obliku ekonomskog kraha i recesije koja će izbrisati sve ovdje još uvijek prisutne tragove uspješne sadašnjosti. Stoga će Fintan u jednoj od svojih šetnji Dublinom (što je svojevrsna posveta Jamesu Joyceu i *Uliksu*) sve intenzivnije primjećivati kako poznate stvari dobivaju nova značenja. U takvim trenutcima Madden propituje stabilnost svih naizgled čvrstih odnosa, uključujući jezik, dom i posao kojim se protagonisti bave. Ti odnosi uključuju dihotomije na relaciji stvarnost / predodžba stvarnosti, vrijeme/novac, osobni / kolektivni identitet ili pak prošlost/sadašnjost. Oni doživljaju vrhunac kada Fintan proživljava nadnaravne vizije u obliku svojevrsnih tranzicija iz materijalističke i konzumerističke sadašnjosti u zamišljenu, nostalgijom obojanu prošlost. Fintanovi iznenadni zaokreti k prošlosti postaju sve intenzivniji kako naracija napreduje prema kraju te se mogu interpretirati kao znakovi rastuće alijenacije pojedinca od društvenoga konteksta koji ga sve više guši. Ti zaokreti uvijek započinju na javnim mjestima, odnosno na mjestima – simbolima potrošnje, hedonizma i konzumerističke kulture općenito. Suvremenost i modernost tih javnih mjesta koja postaju ishodište težnje za bijegom, zajedno s nizom naizgled nevažnih materijalističkih simbola poslovnoga uspjeha i napretka, umrežavaju se kako bi predočili kako Fintan sve intenzivnije postaje strancem u vlastitome okružju.

No, već spomenuti nagli zaokret u naraciji, u šesnaestome poglavlju, potpuno neočekivano iz vremenskih odnosa prošlost – sadašnjost naglo se prebacuje u budućnost. Autorica faktografski precizno pojašnjava što

će se uskoro događati s članovima obitelji Buckley kada nastupi recesija u Irskoj. Saznajemo kako su prošla tri mjeseca od kada smo na početku romana upoznali Fintana u onome dablinskom restoranu u kojemu je ostao sjediti nakon neuspješna poslovnog ručka. Autorica oprezno upozorava kako je već dovoljno pažnje posvećeno prošlosti i kako bi sada trebalo nešto reći i o budućnosti koja će promijeniti obitelj Buckley. Takvom pripovjedačkom strategijom autorica izravno aludira na stvarne, dokumentirane i vrlo dramatične događaje koji su se dogodili jedne noći kada je irska Vlada spasila tri najveće irske banke od potpuna kraha, i to financijskom injekcijom novca poreznih obveznika.

Naracija u glagolskome vremenu prezenta fiksira događaje u „sadašnjosti“, ali daje naslutiti cikličnost takvih ekonomskih zbivanja kroz povijest. Kada naracija krene u smjeru kronologije onoga što će se dogoditi u rujnu 2008. godine i kasnije, naracija se prebacuje u glagolsko vrijeme futura. Time Madden još jednom problematizira volatilitnost svih vremenskih kategorija i podriva diskurs sigurnosti i stabilnosti koji neoliberalna ideologija postavlja u prednji plan dužničke ekonomije. Ton naracije lišen je dramatičnosti, a odlikuje ga prikrivena ironija („ministri će biti probuđeni iz sna da bi nazočili ovom povijesnom događaju“) koja usmjerava pažnju čitatelja na krhkost svega što je Irska gradila u prethodnim desetljećima i na apsurdnost tijeka događanja koji su uslijedili. Madden u tome trenutku iz realistična pripovijedanja naizgled nevažnih, subjektivnih percepcija irske stabilnosti do 2008. godine prelazi u novinski ogoljeno izvještavanje o kronologiji zbivanja:

What is going to happen in Ireland at the end of the first decade of the twenty-first century has been so exhaustively reported upon elsewhere as to not need significant comment here: suffice it to say that the years of prosperity through which people have been living is followed now by a spectacular economic crash. It is perhaps interesting to note, in light of Fintan's recent thoughts, that one of the first in a series of dramatic events, as everything begins to unravel, will take place in the middle of the night, namely the bank guarantee.

All the citizens of Ireland will be asleep. Government ministers will have to be woken from their beds to go and take part in this historic event. The people of Ireland, including Fintan and Colette, will wake one mor-

ning some two years hence and, turning on their radios, will be stunned to discover that during the night the heads of all the major banks have gone to the government and obliged it to honour all the banks' considerable debts. People will think they must be imagining things; that they must be still asleep and dreaming, but no: it is a fact. It will soon become apparent that the banks were mendacious in their dealings with the government on that night, and that their debts are far greater than was then admitted to. Things get worse and worse, leading a couple of years later, at the end of the decade, to the intervention of the external agencies and the loss of economic sovereignty. This would be traumatic for any democracy, but is felt particularly keenly in Ireland, given its history (Madden, 2013, 79).

Na tragu eksperimentalne književnosti koja propituje žanrovske konvencije ova proza predočava više razina nestabilnosti koje su inherentne neoliberalnoj ideologiji kao vladajućoj paradigmi u modernim ekonomijama. Od početka se daje naslutiti da sve alternative i drukčije ishode suvremeni neoliberalni subjekti mogu tek zamišljati jer su upravljački konci sudbina pojedinaca, ali i čitavih nacija, kako Madden jasno naglašava, potpuno u rukama neoliberalne ekonomije i dereguliranih tržišta. Vremenske kategorije predočene su kao krhke i volatilne, podložne mijenama, koje diktiraju tokovi apstraktnih financija koje djeluju mimo poimanja obična pojedinca.

Zaključak

Imajući u vidu sve do sada rečeno, *Time Present and Time Past* moguće je definirati kao realističnu, neoliberalnu prozu jer u središte pažnje pozicionira vrlo intimnu, osobnu, ali i društvenu anksioznost izravno uzrokovanu dominacijom neoliberalne paradigme u Irskoj, i to u razdoblju snažna ekonomskog prosperiteta kojim je dominirala dužnička ekonomija. Posebnost je romana, osim naracije u sadašnjemu vremenu koja prozi daje dokumentarističku dimenziju, i ton naracije, a on je lišen svakoga osuđivanja ili upiranja kritičkim prstom u nevidljive sile odgovorne za transformacije irskih identitetâ u doba ekonomskog prosperiteta. Naprotiv, ona se okreće duboko intimnim traumama, stresovima i emocijama koje i same protagoniste zatječu nespreme.

Autoričino inzistiranje na fragmentarnim, izlomljenim slikama i emocijama koje evociraju slike iz prošlosti predstavlja suprotnost, ali i svojevrsnu kritiku materijalizma stvarnoga svijeta s njegovim narativima stalna kretanja prema naprijed. Subjektivno i podsvjesno tako su postavljeni kao književni kontrast bezličnoj, dehumanizirajućoj financijalizaciji svijeta. Ni jedna kretnja, odluka, ni postupak nisu sasvim čvrsto usidreni u sadašnjost, nego su nevidljivim nitima povezani s nečim što se ranije dogodilo ili se još uvijek nije dogodilo. To je vidljivo i u stalnu propitivanju vlastite sadašnjosti koje započinje već prvom rečenicom romana, a koja je zapravo pitanje: „Where does it all begin?“ (7). Uvodno pitanje postavlja ton za cijeli roman koji je premrežen kondicionalom čime se ukazuje na stalni osjećaj nesigurnosti i nestabilnosti poznatoga svijeta, ali i na spekulativni karakter suvremenoga društva. Tako će stalna ponavljanja konstrukcija poput *Perhaps*, *One might imagine* ili *It seems* izravno ukazivati na špekulativnost predočene stvarnosti.

Budući da je karakter financijskih transakcija koje su dovele do irskoga ekonomskog procvata uvelike apstraktan, opskuran i često izmiče prosječnu promatraču, reprezentacijska moć književnoga teksta nailazi na brojna ograničenja u nastojanju da pronikne u ontološke procese na kojima počiva stvarna moć liberalnoga kapitalizma. Deirdre Madden, stoga, u svoj prozni dijalog s irskom ekonomskom suvremenošću uvodi elemente suptilne, subjektivne tekstualne subverzije s jasnim ciljem predočavanja irske ekonomske stvarnosti tijekom i nakon globalna financijskog kraha 2008. godine. Iako autorica ipak odbija dubinski raščlaniti ontologiju ekonomskoga prosperiteta Irske, izbjegavajući otvoreno sučeljavanje s ekonomskim paradigmama, na metatekstualnoj razini ona ulazi u dijalog s njegovim društvenim pojavnostima čime jasno ukazuje na poteškoće književnoga predočavanja dubljih društvenih boljki irske ekonomske stvarnosti. Opredivši se za takvu pripovjednu strategiju, Deirdre Madden nesvjesno potvrđuje tezu Anne Kornbluh (2014) prema kojoj stvarnost nije sama po sebi razumljiva prosječnu promatraču pa strukturne metafore svijeta može istinski razotkriti i pojasniti jedino književni tekst. (Usp. Kornbluh, 2014, 11) Upravo

fikcionalna priroda književne proze vjerno odražava inherentnu fikcionalnost suvremenih ekonomskih i financijskih modela.

Literatura

- BARROS-DEL RIO, M. A. (2022). Sally Rooney's Normal People: the millennial novel of formation in recessionary Ireland. *Irish Studies Review*, 30(2) 176-192.
- BOULLET, V. (2015). The Irish Economic Crisis: The Expiry of a Development Model?. *Études irlandaises*, 40(2). 17-30. <https://journals.openedition.org/etudesirlandaises/4730>. (16. III. 2021)
- BRACKEN, C. – HARNEY-MAHAJAN, T. (2017). A Continuum of Irish Women's Writing: Reflections on the Post-Celtic Tiger Era. *Lit: Literature Interpretation Theory*, 28(1). 1-12.
- AVELLANEDA, D. – HARDIMAN, N. S. (2010). The European Context of Ireland's Economic Crisis. *The Economic and Social Review*, 41(4). 473-500.
- „Ekonomске znanosti“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17369>>. (19.1. 2022.)
- FLANNERY, E. (2020). Debt, guilt and form in (post-) Celtic Tiger Ireland. *Textual Practice*. 35(5). 1-25.
- GRGAS, S. (2009). Nosorog kapitala Richarda Powersa u osamdesetima. *Književna smotra – časopis za svjetsku književnost*, 152(2). 5-12.
- GRGAS, S. (2014). *Američki studiji danas: Identitet, kapital, specijalnost*. Zagreb. Meandar Media.
- HARDIMAN, N. (2011) „Economic Crisis and the Politics of Austerity in Ireland“. *Economic sociology - The European Electronic Newsletter*, vol. 20, br.3.
- JOSEPH, M. (2014). *Debt to Society: Accounting for Life under Capitalism*. University of Minnesota Press. Minneapolis – London.

- KAUFMANN, D. (1995). *The Business of Common life: Novels and Classical Economics between Revolution and Reform*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- KIRBY, P. – GIBBONS, L. – CRONIN, M. (2002). Introduction: The Reinvention of Ireland: A Critical Perspective. PEADAR KIRBY – LUKE GIBBONS – MICHAEL CRONIN, (Ur.). *Reinventing Ireland. Culture, Society and the Global Economy*. Pluto Press. London – Sterling. 1-18.
- KNEŽEVIĆ, B. (2017). Contours of Capital in the Novel. SVEN CVEK – BORISLAV KNEŽEVIĆ – JELENA Šesnić, (Ur.). *The Errant Labour of the Humanities: Festschrift presented to Stipe Grgas*. FF Press. Zagreb. 257-279.
- MADDEN, D. (2013). *Time Present and Time Past*. Faber and Faber. London.
- MCCLANAHAN, A. (2017). *Dead Pledges: Debt, Crisis, and Twenty-first Century Culture*. Stanford University Press. Stanford.
- MCGLYNN, M. (2017). „No difference between the different kinds of yesterday“: The Neoliberal Present in *The Green Road*, *The Devil I Know*, and the Lives of Women. *Lit: Literature Interpretation Theory*, 28(1). 34-54.
- MULHALL, A. M. (2022). Temporality and finance in Post-crash Ireland: Paul Murray's *The Mark and the Void*. *Irish Studies Review*, 30(3). 241-258.
- NEGRA, D. – TASKER, Y. (2014). Introduction. *Recessionary Culture*. DIANE NEGRA – YVONNE TASKER, (Ur.). *Gendering the Recession: Media and Culture in an Age of Austerity*. Duke University Press. Durham – London. 1-30.
- NEGRA, D. (2014). Adjusting Men and Abiding Mammies: gendering the recession in Ireland. *Gender, Sexuality & Feminism*, 1(2). 42-58.
- OSTEEN, M. – WOODMANSEE, M. (1999). Taking account of the New Economic Criticism. MARTHA WOODMANSEE – MARK OSTEEEN,

- (Ur.). *The New Economic Criticism: Studies at the Intersection of Literature and Economics*, Routledge. London – New York. 3-50.
- PIERSE, M. (2014). Women, fictional messages and a crucial decade. EAMON MAHER – EUGENE O'BRIEN, (Ur.). *From Prosperity to Austerity. A Socio-Cultural Critique of the Celtic Tiger and its Aftermath*. Manchester University Press. Manchester. 148-160.
- PIKETTY, TH. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. The Belknap Press of the Harvard University Press. Cambridge – London.
- SHELL, M. ([1978] 1993). *The Economy of Literature*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- SHONKWILER, A. (2017). *The Financial Imaginary: Economic Mystification and the Limits of Realist Fiction*. University of Minnesota Press. Minneapolis – London.

Original scientific article

Received on August 13, 2022

Accepted on October 2, 2022

SANJA RADMILO DERADO

University of Split, Faculty of Economics

sradmilo@efst.hr

NEOLIBERAL TEMPORALITY OR *HOMO ECONOMICUS* IN VOLATILE TIMES IN DEIRDRE MADDEN'S *TIME PRESENT AND TIME PAST*

Abstract

The paper investigates the literary representation of fluid neoliberal temporality in Deirdre Madden's *Time Present and Time Past*. The purpose of the paper is to determine the complexity of the contemporary economic processes that have befallen Ireland in the last two decades, and to determine the literary procedures by which the economic content is represented in literary prose. The aim of the paper is to point out the subversive dimension of the dialogue of contemporary Irish women's writing on the one hand, and the ubiquitous logic of the capital on the other. The paper establishes how the contemporary *homo economicus* is represented from the aspect of his non-belonging in the neoliberal space, i.e., from the position of displacement from the social context of Ireland in a period when the nation is dominated by the abstract discourse of financialization. In a conceptual-theoretical sense, the analysis starts from the theoretical paradigm of the new economic criticism which establishes a close connection of unfathomable economic processes and the fate of the individual in those processes, with literary ideas that simultaneously fictionalize and denounce such extra-textual processes. Finally, the paper establishes that the novel *Time Present and Time Past* points to the instability of some of the fundamental economic categories that have dominated the collective ethos of Ireland in the new millennium, which testifies to the necessity of such interdisciplinary research,

---

both for the understanding of contemporary economic paradigms and their interactions with society, as well as for understanding the changing roles of contemporary women's writing in them.

Keywords: Deirdre Madden; contemporary Irish women's writing; literary representations of neoliberalism; neoliberal subject; new economic criticism